

Bu çalışma, 5–9 Eylül 2012 tarihleri arasında İzmir Karaburun’da düzenlenen

“**kapitalizmin kısılcacında doğa – toplum – teknoloji**” temalı

7. Karaburun Bilim Kongresi’nde sunulmak üzere hazırlanmıştır.

Kongre sırasında bildiriye dinleyenlerin önceden okumuş olarak tartışmalara katılabilmesi için bu formatta web sitemizde yayımlanmıştır.

Atıfta bulunabilmek için yazar(lar)ın iznine başvurmanızı rica ederiz.

Karaburun Bilim Kongresi Düzenleme Kurulu

26.08.2012

Esnek Çalışma Rejiminde İş Kazaları:

Zonguldak Taşkömürü Havzası Taşeron Ocaklar Örneği

İbrahim Sarıkaya

Anahtar Sözcükler; neoliberalizm, esnek çalışma rejimi, kömür madenciliği, iş kazaları

1. Giriş

Neoliberal küreselleşme döneminde iş kazaları emekçilerin en önemli ortak deneyimlerinden birini oluşturmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü' (ILO) nün verilerine göre 360 bini direk işyerindeki kazalarda, 1.95 milyonu ise meslek hastalıklarından olmak üzere her yıl ortalama 2.3 milyon kadın ve erkek işçi, iş kazaları ve meslek hastalıklarından ölmektedir. Günde ortalama 1 milyon işçi iş kazası geçirmekte, günde 5 bin 5 yüz işçi bu kazalarda ölmektedir. Türkiye'de günde ortalama 176 işçi kaza geçirmekte ve bu kazalar sonucunda günde ortalama 4 işçi ölmektedir.¹

Neoliberal küreselleşme sürecinin esnek çalışma rejimini bir norm haline getirmesiyle "işçi sağlığı ve işçi güvenliği" sermaye açısından sıradan bir "maliyet unsuru"na indirgenmiştir. Günümüz dünyasında giderek yaygınlaşan işsizlik ve sermayenin hareket imkânlarının hiç olmadığı kadar artması işçiler üzerinde önemli denetim mekanizmaları oluşturmaktadır. Bütün bu süreç içerisinde konumu gitgide sermaye için bir kolaylaştırıcı olmaya indirgenen devlet, bir yandan enformal sektörün genişlemesine göz yumarken bir yandan da bu sürecin pürüzsüz işlemesi için gerekli yasal temelleri hazırlamaktadır. Dolayısıyla iş kazalarını "ihmal, kader, takdir-i ilahi, doğal sonuç" olarak gören anlayışların tersine bilinçli politik tercihlerin ürünü olarak ele almalı, iş kazalarını emek gücünün metalaştığı koşullarda doğası itibari ile eşitsiz olan emek sürecinin içine yerleştirerek anlamaya çalışmalı, sermaye, devlet ve emekçilerin gerilimli ilişkilerinin bulunduğu kavşağa

---

¹ ILO, April 2009, " Facts on Safety and Health at Work Report" Available Online at <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_105146.pdf>

odaklanmalıyız. Bu kavşağın tahakküm ve eşitsizliği barındırdığı kadar direnişi de barındırdığını vurgulamalıyız.

1980 sonrasında uygulamaya konulan özelleştirme ve Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin (KİT) tasfiyesi politikalarına paralel olarak Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK) da özelleştirilmek istenmiştir. Fakat taş kömürünün çıkarılmaya başladığı 1840'lı yıllardan 1990'lara kadar ülkemizin en büyük işçi havzalarından biri olan Zonguldak Taş Kömürü Havzası'nda maden işçilerinin örgütlü gücü bu politikaların uygulanmasına engel olmuştur. 1989-91 Grev Süreci'nde bizzat dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ağzından TTK'nın özelleştirileceği tehditlerini duyan maden işçileri önemli bir direniş gerçekleştirmiştir. Aileleri, destekçileri ile birlikte sayıları yüz binleri bulan işçiler Ankara'ya yürüyüşe geçmiş, örgütlü emeğe büyük darbe vuran 1980 Darbesi'nden sonra şahit olduğumuz en büyük direnişlerden birini gerçekleştirmiştir. Bu direnişi durdurmadan TTK'nın özelleştirilemeyeceğini anlayan devlet ve sermaye kesimleri özelleştirmeden önce işçilerin örgütlü gücünü kırmaya yönelik politikaları uygulamaya koymuştur.

İşçilerin örgütlü gücünü kırmaya yönelik politikalardan biri artık karlı görülmeyen bir sektörde emekli olanların yerine yeni işçi almama yoluyla gerçekleşen tasfiye sürecidir. Bir diğeri dünya ölçeğinde yaşanan petrol ve doğalgazın taşkömürünün yerini alması sürecine paralel olarak daha önce Erdemir Demir Çelik ve Karabük Demir Çelik fabrikalarının hammadde ihtiyacını karşılayan Zonguldak Kömür Havzası'nın artık sadece Çatalağzı Termik Santrali için üretim yapmaya başlaması sonucu sektörün öneminin sermaye döngüsü açısından giderek azalması böylelikle işçilerin örgütlü gücünün sermaye ve devletin gözünde artık daha "tehlikesiz" hale gelmesidir. Fakat bütün bu sürecin en can alıcı noktası 1988 sonrasında *de facto* 2004 sonrasında *de jure* olarak "rödovans sistemi" adı altında uygulamaya konulan alt sözleşmelere dayalı üretim modelidir. Bu sistemde, TTK özel işletmelere belirli bir süre için belirli sahaları devretmektedir. Şirketler çıkardıkları kömürü TTK'ya vermektedir. TTK (dolayısıyla devlet) bu modelde ana işverendir. Şu an için 4770 işçi bu şirketlerde çalışmaktadır. Bu işletmeler genellikle emekli maden işçilerinin kurduğu küçük sermayeli işletmelerdir. Bu modele ek olarak, TTK da kendi üretim yaptığı galerilerde kömür galerisi açma gibi yan işleri de taşeron işletmelere devretmektedir.

Bu sunumda, iş kazalarını anlamak için sermaye, devlet ve işçiler arasındaki gerilimli ilişkilere odaklanıp, bu ilişkilerinin belirleyeni sınıf mücadelesini baz alan bir perspektif geliştirmeye çalışacağız. Bunun için ilk olarak iş kazalarının ekonomi politiğini anlamaya

çalışacağız. İş kazalarının temelinde eşitsiz ve tahakkümcü kapitalist emek sürecinin olduğunu vurguladıktan sonra Zonguldak Taşkömürü Havzası'ndaki işçilerin örgütlü gücünü aşındıran etmenleri ele alacağız. Son olarak da Şubat ve Temmuz 2012'de Havza'da yaptığım alan çalışmasına dayanarak, esnek çalışma rejiminin iş kazaları için neden ve nasıl uygun bir zemin oluşturduğunu anlatmaya çalışacağız.

2. İş Kazalarının Ekonomi Politikası

İş kazalarını teknik bir hata ya da eksiklik olarak ele alan araştırmacılar için iş kazaları "iş yerinde kaza anında bulunan işçilerle sınırlı bir olaydır."² Bu teknisist bakış açısı, sürekli kaza sıklık oranı gibi hesaplar yapan ve insan sağlığını sıradan bir "girdi" olarak kabul eden endüstri mühendisleri ve sigortacılar arasında oldukça yaygındır ve içerisinde geliştiği toplumsal, ekonomik ve politik bağlamdan bağımsız olarak teknolojinin her şeye kadir olduğunu varsayan "teknolojik belirlenimcilik" ile maluldür.

Bu bakışa alternatif bir bakış açısı ise, iş kazalarını toplumsal, ekonomik ve sosyal faktörlerin kesişim noktasında ele almaktır. Fransız Nükleer Sanayisi'ndeki alt sözleşmeli işletmelerdeki işçilerin iş sağlığı üzerine alan çalışması yapan Fransız Sosyolog Annie Thébaud Mony'nin yaklaşımı bu anlamda oldukça zihin açıcıdır. Mony iş kazalarını, işletmelerin stratejik tercihleri, kamu politikaları ve çalışanların hayat güzergâhından oluşan bir sacayağı üzerine oturtmayı önermektedir.³ Mony'nin yaklaşımında eksik olan nokta ise bu sacayağı arasındaki ilişkilerin eşitsiz ve tahakkümcü niteliğine yapılması gereken vurgudur. Bu sacayağının birleşme noktası iş kazalarının da gerçekleştiği "emek süreci"dir. Peki kapitalizmde emek süreci neden eşitsiz ve tahakkümcü bir niteliğe haizdir?

Kapitalizmde emek sürecinin iş kazaları açısından en önemli yanı, emek gücünün metalaşmasıdır. Bu süreçte *emek*, Marx'ın da gösterdiği gibi kullanım değeri değer yaratmak

---

² Jan Hovden et al., "A need for new theories, models and approaches to occupational accident prevention?" Safety Science 48, no 8 (2010), p. 3

³ Annie Thebaud - Mony, *Çalışmak Sağlığa Zararlıdır* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012), p. 24.

olan⁴ eşsiz bir meta olarak *emek gücüne* dönüşür. Emek gücü tarafından yaratılan artık değere kapitalist tarafından el konulur. Özel mülkiyeti yasalarla koruyan bir aktör olarak devlet, - özellikle günümüzdeki gibi örgütlü işçi sınıfı direnişlerinin olmadığı koşullarda- kapitalistler lehine bu sürece dahil olur. Sonuç olarak, özel mülkiyete dayanarak kapitalistin artık değeri işçilerin elinden çekip alması emek sürecinin eşitsiz ve tahakkümcü bir ilişkiye dönüşmesine sebebiyet verir.

Fakat Polanyi'nin de vurguladığı gibi emek "yalnızca yaşamın yanında yer alan bir insan faaliyetine verilen addır... yaşamın diğer yönlerinden ayrıl(a)maz" ve "İnsanın emek gücünü kullanırken sistem, bu etikete yapışık fiziksel, psikolojik ve ahlaki bir birim olarak 'insanı' da kullanmak zorundadır."⁵ Dolayısıyla emek gücünün metalaşmasına paralel olarak işçinin sağlığı da metalaşmakta, kapitalistin "ekonomik rasyonelinin kurbanı olmakta"⁶dır.

Emekçiler açısından bu "kurban olma" durumundan aktif bir özneye dönüşüm ancak örgütlenmek ile mümkündür. Dolayısıyla, 1980 sonrası gelişen esnek birikim rejiminde Zonguldak kömür işçilerinin sınıfsal gücünde nasıl değişimler olduğunu anlamak için genel bir çerçeveye ihtiyacımız var.

3. Esnek Birikim Rejimi ve Sınıf Mücadelesi

Neoliberalizm 1960'ların sonunda Keynesçi-Fordist modelin içine düştüğü aşırı birikim krizine çözüm olarak gelişen sermaye birikim modelidir. Burada neoliberal modelin ayrıntılarına girmeyeceğiz fakat şunu belirtmemiz gerekir ki: Fuat Ercan'ın da vurguladığı üzere bu modelin en önemli özelliği, bir bütün olarak sermaye birikim/değer biriktirme koşullarının esnekliğidir.⁷ Böylelikle sermayenin mekansal esnekliği artmış, emek gücünün ucuz olduğu yere kayabilme kabiliyeti gelişmiştir. Aynı zamanda sermaye çalışma ilişkilerini de esnetebilmiştir. Buna paralel üretim süreci bütün potansiyel karlılık imkanlarını tüketmek amacıyla hem mekansal hem de zamansal açıdan parçalanmıştır.

---

⁴ Karl Marx, *Capital: Volume 1: A Critique of Political Economy* (Middlesex: Penguin Books, 1992), p. 113.

⁵ Karl Polanyi, *The Great Transformation* (Boston: Beacon Press, 2001) p. 75.

⁶ Mory, *Çalışmak Sağlığa Zararlıdır*, p.23

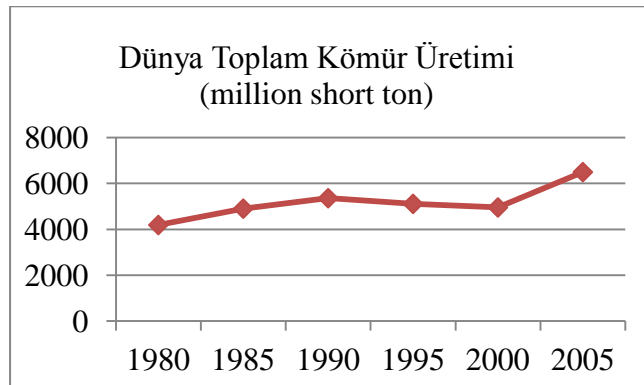
⁷ Fuat Ercan, 1997, "*Tarihsel ve Toplumsal Bir Süreç Olarak Kapitalizm ve Esneklik*", Available Online at <<http://fuatercan.wordpress.com/2007/01/09/tarihsel-ve-toplumsal-bir-surec-olarak-kapitalizm-ve-esneklik/>>

Bu genel çerçeve içerisinde, neoliberal dönemde Zonguldak maden işçilerinin sınıfsal gücüne ne oldu sorusunu cevaplayabilmek için iki etmene odaklanacağız. Bu etmenlerden ilki, 1980 sonrasında oluşan "yeni kömür haritası" sonucunda Zonguldak taşkömürünün, sermaye döngüsü açısından öneminin giderek azalması böylelikle işçilerin örgütlü gücünün sermaye ve devletin gözünde artık daha "tehlikesiz" hale gelmesidir. İkincisi ise Zonguldak Kömür Havzası'ndaki esnekleşme uygulamalarıdır. Bu esnekleşme uygulamaları, emek sürecini zaman ve mekan açısından parçalara ayırarak örgütlenmenin önünde önemli engeller oluşturmuştur.

a.Kömür Üretimini Değişen Küresel Ekonomi Politikası yada "Yeni Kömür Haritası"

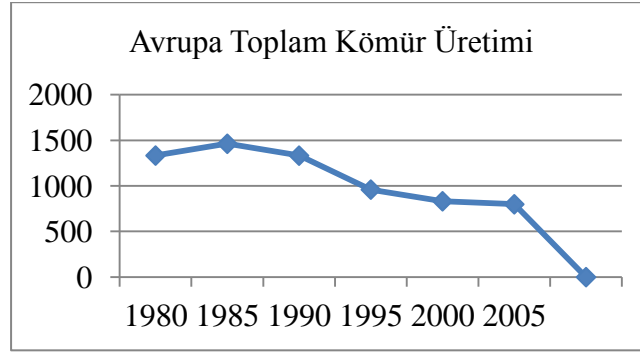
Neoliberal döneme geçişle birlikte Zonguldak taşkömürü havzası önemli dönüşümler yaşamıştır. Havzada gitgide daha az kömür üretilmemiş, devlet Türkiye'nin artan kömür ihtiyacını büyük oranda başka ülkelerden ithal edilmeye başlamıştır. Bu dönüşümü yalnızca Zonguldak'a hatta Türkiye'ye odaklanarak anlamaya çalışmak hata olur. Bu kısımda kömür üretiminin küresel düzlemde yaşadığı değişimleri anlamak için karşılaştırmalı bir perspektif geliştirmeye çalışacağız.

Her ne kadar alternatif enerji kaynaklarının yükselişiyle birlikte kömür üretimi "altın çağ"ını geride bıraksa da -yaygın görüşün aksine- 1980 sonrasında dünya kömür üretimi artmaktadır. (bkz. Şekil 1)

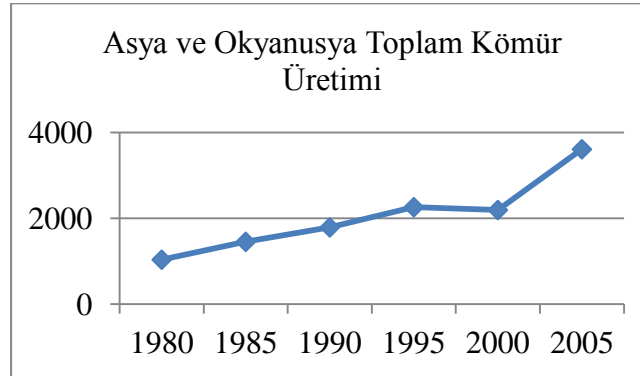

Şekil 1: Dünya Toplam Kömür Üretimi, 2007⁸

Dünya kömür üretimindeki artış, kömür üretiminin coğrafyasının değişmesiyle paralel gerçekleşmektedir. Ortaya çıkan "yeni kömür haritası"nda kömür üretimi Avrupa gibi emek gücünün pahalı olduğu bölgelerden Asya-Okyanusya hattına kaymaktadır. (bkz. Şekil 2 ve 3)Emek gücünün ucuz olmasının yanı sıra, Tony Mitchell'in de vurguladığı gibi, bu değişimin önemli nedenlerinden biri de, 2. Dünya Savaşı sonrasında Marshall Yardımı'yla birlikte ABD'nin, Avrupa işçi sınıfının en militan kesimlerinden birini oluşturan maden işçilerinin örgütlülüğünü kırarak politik gücünü baltalamak adına Avrupa enerji sistemini kömür ya da petrole dayandırmaya zorlamasıdır.⁹

Şekil 2: Avrupa Toplam Kömür Üretimi¹⁰

Şekil 3: Asya ve Okyanusya Toplam Kömür Üretimi¹¹

⁸ US Energy Information Administration, 2007, "World Coal Production, Most Recent Annual Estimates, 1980-2007" Available Online at

<<http://www.eia.gov/emeu/international/coalproduction.html>>

⁹ Timothy Mitchell, "Carbon Democracy", Economy and Society 38, no 3(2009) p. 406

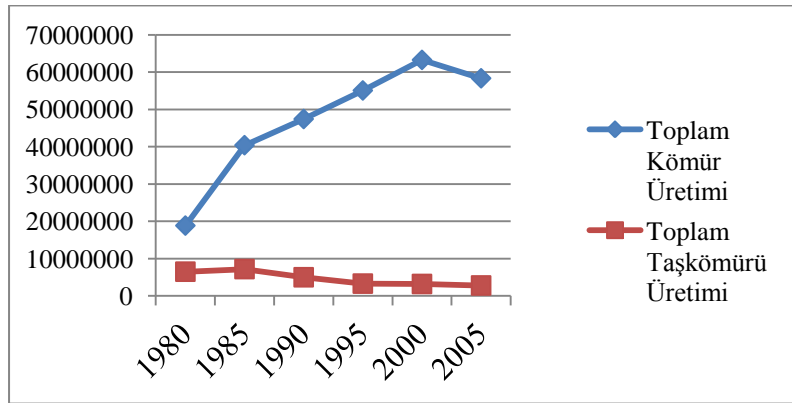
¹⁰ World Coal Production, Most Recent Annual Estimates, 1980-2007

¹¹ Ibid.

Özellikle ele alınması gereken konulardan biri de Çin kömür üretimindeki muazzam artıştır. Çin bugün dünyanın en büyük kömür üreticisi ve tüketicisi konumundadır.¹² Çin'de yaklaşık 5 milyon işçi madenlerde çalışmaktadır. Harvey, Çin'de neoliberalizmin en önemli özelliğinin "geniş, kolay sömürülebilir ve görece güçsüz" bir emek piyasası olduğunu söylüyor.¹³ Çin'de kömür üretiminin artışı da bu veriyle birlikte düşünmek gerekiyor.

b."Yeni Kömür Haritası"nda Türkiye'nin Yeri

Bugün Türkiye'de madencilik sektörü Gayri Safi Milli Hasıla'nın (GSMH) % 1.4'ünü oluşturmaktadır. Türkiye'de tüketilen doğalgazın %98'i, petrolün % 90'ı, kömürün %20'si ithal edilmektedir. Madencilik sektörü Devlet Denetleme Kurulu'nun rakamlarına göre inşaat sektöründen % 2.6, enerji sektöründen % 16.97 daha fazla istihdam imkanı sağlamasına rağmen, toplam devlet sübvansiyonun yalnızca % 2.6'sı madencilik sektörüne aktarılmaktadır.¹⁴

Şekil 4: Türkiye'de Toplam Kömür Üretimi ve Toplam Taşkömürü Üretimi¹⁵

Tabloda da görüldüğü üzere Türkiye'de bor, linyit ve taşkömürü üretiminin toplamı yükselen bir grafik çizerken, bu toplam üretimde taşkömürü üretiminin payı giderek azalmaktadır. (bkz. Şekil 4) Madencilik emek yoğun bir sektördür ve Türkiye ucuz işgücüne sahip bir ülke olarak kömür üretimi için uygun bir ülkedir. Öyleyse diğer diğer kömür cinsleri

¹² International Energy Agency, 2011, "Key World Energy Statistics 2011" Available Online at <http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2011/key_world_energy_stats.pdf>

¹³David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*. (Oxford University Press, 2007) p. 144

¹⁴ Devlet Denetleme Kurulu, 2011, *Maden Raporu*, pp. 8-10.

¹⁵ *World Coal Production, Most Recent Annual Estimates, 1980-2007*

bor ve linyit artarken taş kömürü üretimin azalmasının nedeni ne olabilir? Bu noktada iki argüman geliştirilebilir. İlk olarak Türkiye'deki taşkömürü üretiminin maliyetinin küresel rekabet koşulları açısından dezavantajlı olduğu söylenebilir. Bunda kısmen doğruluk payı vardır. Zonguldak Taşkömürü Havzası'ndaki kömürün kırık faylı ve saçaklı yapısı makineleşme önünde ciddi engeller oluşturarak kömür maliyetinin yükselmesine sebep olmakta, ithal kömürü tercih etmek ekonomik anlamda daha rasyonel hale gelmektedir. Öyleyse beklenen bu argümanı destekleyici biçimde Türkiye'nin taşkömürü üretimine son vermesidir. Oysa Türkiye küresel rekabet koşullarında ekonomik açıdan dezavantajlı olmasına rağmen kömür üretimine devam etmektedir. Bu dezavantajın maliyeti emek gücünün sırtına yüklenmektedir. Fakat bu süreç pürüzsüz, gerilimsiz ve çatışmasız bir süreç değildir. Bu noktada, taşkömürü işçilerinin örgütlü gücünü kırmayı hedefleyen politikalar taş kömürü üretimin azalmasının ikinci (bizce temel) nedenidir. Ortaya çıkan yeni kömür haritası sonucu kömür ithal etmek üretmekten daha ucuz hale gelince, emekli olan işçinin yerine yenisini almayarak TTK'nın üretimi giderek azalmış, bunun sonucunda TTK'nın üretimi sermaye döngüsü açısından daha "önemsiz" hale gelmiştir. 1980 öncesinde 40.000 işçinin çalıştığı yıllarda ortalama 5 milyon ton üretim yapan TTK Erdemir ve Kardemir'in taşkömürü ihtiyacını karşılayabiliyordu. TTK'da gerçekleşecek bir grev bütün sanayi dalları için hayati olan bir sektörün, demir çelik sektörünün faaliyetinin sekteye uğramasına neden olabilirdi. Oysa şimdi TTK'nın üretimi ancak Çatalağzı Termik Santrali'nin ihtiyacını karşılayabilmektedir. Bu maden işçilerinin örgütlü gücünü aşındıran önemli bir etmendir.

Şimdi emek, sermaye ve devlet arasındaki gerilimli ve çatışmalı ilişkilerin somutlaştığı bir süreç olarak Zonguldak Taşkömürü Havzası'nda alt sözleşme ilişkilerinin yayılması olgusuna odaklanabiliriz.

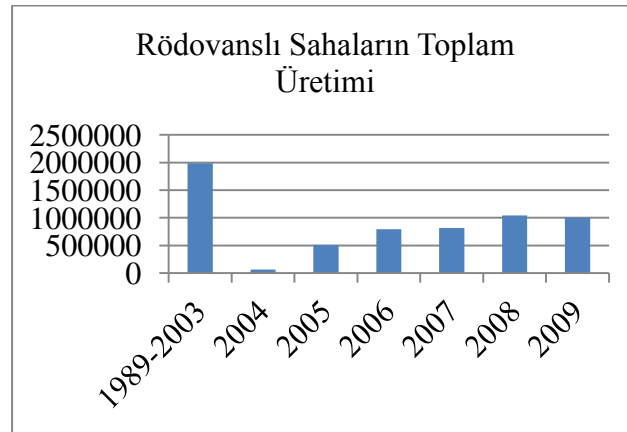
c.Arka Kapıdan Özelleştirme: Zonguldak Taşkömürü Havzasında Rödivans Sistemi

Zonguldak Taşkömürü Havzası'nın 1980 sonrası geçirdiği dönüşümde neoliberal dönemin iki önemli karakteristiği özellikle etkili olmuştur. Bunlardan ilki, devletin toplumsal, ekonomik ve siyasi yaşamı küresel sermaye birikim sürecinin ihtiyaçlarına göre şekillendiren bir aktöre dönüşmesi, buna paralel olarak ikincisi ise, ekonomide devletin payını azaltma hedefine uygun biçimde Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin özelleştirmeler yoluyla tasfiye

edilmesidir. Fakat 1990-91 Büyük Madenci Grevi, bir KİT olan ve o tarihe kadar Türkiye taşkömürü üretiminin tamamını gerçekleştiren Türkiye Taşkömürü Kurumu'nun özelleştirilmesini engellemiştir. Bunun ardından, bir "arka kapıdan özelleştirme" yöntemi olarak rödovans sistemi gündeme gelmiştir.

Rödovans kelimesi Fransızca kökenlidir ve bir şeyin kullanmanın karşılığında ödenen vergi demektir. Bugün rödovans kelimesi daha çok madencilik sektöründe, bir maden sahasının belirli bir süreliğine, alt sözleşmeyle yoluyla bir şirkete belirli bir para karşılığında verilmesi anlamı gelmektedir.

Bugün Zonguldak Taşkömürü Havzası'ndaki taşkömürü üretiminin yaklaşık 3'te 1'i rödovanslı sahalarda yapılmakta (bkz. Şekil 5) ve bu şirketlerde 7500 civarında işçi çalışmaktadır. İrili ufaklı toplam 32 saha rödovans yoluyla işletilmektedir. Bu işletmelerin büyük çoğunluğu emekli maden işçilerinin kurduğu küçük sermayeli şirketlerdir. Bu rakam giderek artmaktadır. 2012 itibari ile hazırlık çalışmalarına başlayan ve Armutçuk İşletmesi'ne ait sahalarda rödovans yoluyla 50 yıllığına üretim yapacak olan Soma Holding'in 2013 itibari ile 6000 işçi alacağı söylenmektedir. Böyle bir durumda rödovanslı sahalarda çalışan işçilerin sayısı TTK'da çalışan işçilerin sayısını geçecektir.

Şekil 5: Rödovanslı Sahaların Toplam Üretimi¹⁶

Zonguldak Taşkömürü Havzası'nda ilk rödovans sözleşmesi 1988 yılında yapılmıştır. Fakat fiili olarak rödovanslı sahalarda üretim 1990-91 Grevi'nin ardından, 1992 yılında başlamıştır. Fakat bu yıllarda yasal düzenlemeler maden işletmelerinin üçüncü kişilere devrini

¹⁶ Devlet Denetleme Kurulu, 2011, *Maden Raporu*, p. 201.

yasaklıyordu. Danıştay 1991 ve 2002 yılında rödovans sözleşmelerinin iptali yönünde karar almış, bu karar uygulamaya konulmamıştır. 2004 yılında 3213 sayılı yasada yapılan değişiklikle rödovans sözleşmeleri yasal bir boyut kazanmıştır.¹⁷

Rödovans sistemine ek olarak TTK kendi üretim yaptığı galerilerde kömür galerisi açma, kömür yıkama gibi yan işleri de taşeron firmalara vermektedir. Bu işletmeler de rödovanslı işletmelerle benzer bir biçimde çalışmaktadır. Aldıkları işi belirli bir sürede tamamlamak zorundadırlar.

Rödovanslı sahalar aynı zamanda kaçak ocakların yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Genelde TTK işçilerinin kendi bahçesinde ya da emekli işçilerin şehrin dışına doğru uzanan dağ yamaçlarında yer yüzüne yakın kömür damarları (mostra) bulup orada maksimum 3-5 kişiyle üretim yapmak için açılan enformel ocaklara kaçak ocaklar denmektedir. Kaçak ocaklar kömürün bulunduğu 1840'lı yıllardan bugüne kadar varlığını sürdürmüştür. Ancak son dönemde rödovanslı sahaların TTK'ya bildirdiği üretim hedefini daha ucuz maliyetle sağlamak için kendi sahalarında kaçak ocaklara izin vermesi kaçak ocakların sayısının artmasına sebep olmuştur. Rödovanslı sahaların dışında yapılan kaçak üretim de bölgedeki insanlar için riskli de olsa bir geçim kapısı oluşturmaktadır. Zonguldak Ticaret Odası'nın rakamlarına göre hali hazırda 250 kaçak ocak üretim yapmaktadır. Zonguldak havalisi ısınmak için TTK kömüründen yarı fiyatına satılan kaçak kömür kullanmaktadır. Bu ocaklarda üretim 19. yüzyıl koşullarında yapılmakta, hiçbir işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemi alınmamaktadır.

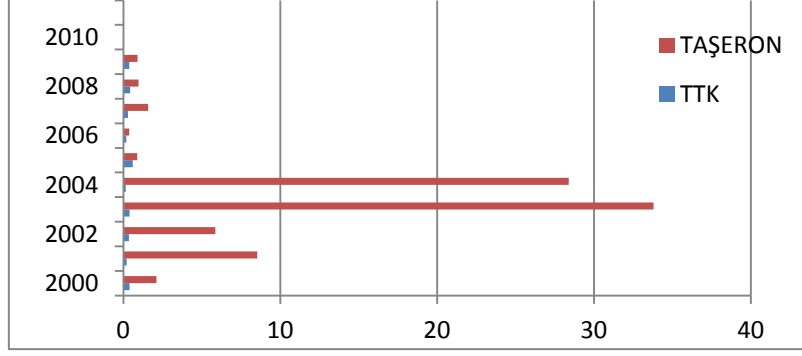
4.Zonguldak Taşkömürü Havzası Taşeron Ocaklar'da İş Kazaları

Bu bölümde ana hatlarıyla çerçevesini çizmeye çalıştığımız, Zonguldak Taşkömürü Havzası'nda uygulamaya konulan esnek çalışma rejiminin neden ve nasıl iş kazaları için uygun bir zemin hazırladığı sorusuna cevap arayacağız.

Şekil 6, rödovanslı işletmelerde ve kaçak ocaklarda 100.000 ton başına düşen ölüm oranı ile TTK'da 100.000 ton başına düşen ölüm oranını karşılaştırıyor.

---

¹⁷ Esra Ergüzeloğlu Kilim, 2010, "*Madencilik Sektöründe Taşeronlaştırma ve Özelleştirme Yöntemi: Rödovans*", Available Online at <Esrakilim.blogcu.com

Şekil 6: 100.000 Ton Başına Düşen Ölüm Oranı¹⁸

Tabloda, (kayıt altına alındığı kadarıyla bile) rödovanslı işletmelerde ve kaçak ocaklardaki 100.000 ton başına düşen ölüm oranının TTK'nın en az 4 katı olduğu görülmektedir. Bu kısımda bunun nedenlerine değineceğiz.

İlk olarak, kömür madenciliği gibi ölümlü iş kazaları oranı yüksek bir sektörde işçi sağlığı ve güvenliği için alınacak önlemlerin yüksek maliyetli olmasından ötürü rödovanslı işletmelerde bulunmamasından bahsedebiliriz. Yukarıda da değinildiği üzere rödovanslı işletmeler emekli maden işçilerinin kurduğu küçük sermayeli işletmelerdir. Bu işletmelerin yeraltında sürekli gaz ölçümü yapacak cihazlara sahip olması, gerekli havalandırma sistemini kurması gibi madencilik açısından hayati önem taşıyan teknik altyapıyı oluşturması imkansızdır. Diğer önemli etkenlerden biri rödovanslı işletmelerin işyeri eğitimi vermemesidir. Madencilik işçilik ve zanaat arası bir işkoludur. Bu açıdan eğitim çok önemlidir. Yeraltında yapılacak herhangi bir bilinçsiz hareket birçok kişinin ölümüne sebep olabilir. En az işyeri eğitimi kadar önemli başka bir unsur da madencinin beslenmesidir. Madencilik çok yorucu ve ağır bir iştir dolayısıyla maden işçisinin günde en az 4300 kalori alması gerekmektedir. Fakat (TTK dahil) hiçbir işletmede madencilere yemek verilmemektedir. Bu hem bedenen hem de psikolojik olarak madencinin zayıf düşmesine sebep olmaktadır. Az kalori alan madencinin fevri hareketler yapma ihtimali artmaktadır.

Bir diğer önemli etken de rödovans sözleşmelerinin belirli tarihlere yetiştirilecek biçimde düzenlenmesidir. Bu, işin ritmini ve yoğunluğunu arttırmaktadır. Kapitalistler bu ritme ve yoğunluğa rıza üretmek amacıyla işçi ücretlerini her işçinin ton başına üretimine endekslemiştir. Bu görece ve mutlak artık değeri artırma hedefi yani kapitalizmin *raison*

¹⁸ Genel Maden İşçileri Sendikası. 2010. Zonguldak Kömür Havzasında İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Raporu.

d'etre'si madencilik gibi bir sektörle birleşince işçilerin fiziksel ve zihinsel yorgunluğunu arttırdığı oranda iş kazalarına sebebiyet vermektedir.

Madenciler yer altında en az 6 kişilik gruplar olarak çalışır. Bu 6 kişi birbirini tanıdığı oranda kolektif hareket kabiliyeti kazanır. Her an bir su basması, her an bir patlama, her an bir göçük tehdidi altında çalışırken bu kollektif hareket kabiliyeti çok hayati bir unsurdur. Esnek üretim rejiminde işten çıkarmaların kolaylaşması ve görev sürelerinin geçicileşmesi kollektif hareket kabiliyetinin aşınmasına ve süreç içerisinde biriken deneyimin yok olmasına sebebiyet vermektedir.

Önemli etkenlerden biri de rödovanslı sahalardaki kazaların kayıt altına alınmamasıdır. Bu, kazalara karşı oluşacak belleğin yitirilmesine sebep olurken ana işletmenin "ellerini temizlemesine" yardım etmektedir. İşçilerin iş kazalarına karşı mücadelesi açısından "bellek" çok önemli bir unsurdur. Gelişecek bir direniş bu belleğe dayanıp onu güncelleyerek büyüyebilir. Oysa kazaların kayıt altına alınmaması hatta kimi zaman kapitalistlerin yerel bağlantılarını (işyeri doktorları, medya..) kullanarak duyulmasını engellemesi iş kazalarını kaza geçirenlerle sınırlamaya yönelik önemli bir hamledir. Ayrıca kazaların kayıt altına alınmaması, bir sonraki ihale sürecinde işletmenin "sağlıklı koşullarda üretim yapıyorum" argümanını destekleyecek bir "temizlik operasyonu"dur.

Bir diğer önemli etken de işsizliğin artmasına paralel olarak kaçak ocakların yaygınlaşmasıdır. Yukarıda bu ocaklarda 19. yüzyıl koşullarında üretim yapıldığına değinmiştik. Kaçak ocaklarda bir işçi ölümü olduğu zaman, yöre halkı tarafından çok iyi bilinen "standart bir prosedür" ya da bir "danışıklı dövüş" ortaya konmaktadır. En yaygın olan yöntem, kazanın olduğu ocağın ölen işçiye ya da işçilere ait olduğunu iddia etmektir. Daha az yaygın yöntem ise kaçak ocakta ölen işçinin maden kıyafetlerinin çıkarılıp kendi evinde ya da bahçesinde çalışırken öldüğünün iddia edilmesidir. Kaçak ocaklardaki ölümlü iş kazaları hakkında çoğu durumda hiçbir yasal işlem yapılmamakta ailelere ödenen kan parası geleneksel yollardan olayın üzerini kapatmaya neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

Annie Thebaud - Mony, *Çalışmak Sağlığa Zararlıdır* (Istanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012)

David Harvey, 2007. *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press

Devlet Denetleme Kurulu Araştırma ve İnceleme Kurulu. 2011. *Maden Kazaları Raporu*.

Esra Ergüzeloğlu Kilim, 2010, "*Madencilik Sektöründe Taşeronlaştırma ve Özelleştirme Yöntemi: Rödivans*", Available Online at <Esrakilim.blogcu.com

Fuat Ercan, 1997, "*Tarihsel ve Toplumsal Bir Süreç Olarak Kapitalizm ve Esneklik*", Available Online at <<http://fuatercan.wordpress.com/2007/01/09/tarihsel-ve-toplumsal-bir-surec-olarak-kapitalizm-ve-esneklik/>>

Genel Maden İşçileri Sendikası. 2010. *Zonguldak Kömür Havzasında İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Raporu*.

ILO, April 2009, " Facts on Safety and Health at Work Report" Available Online at <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_105146.pdf>

International Energy Agency, 2011, "*Key World Energy Statistics 2011*" Available Online at <http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2011/key_world_energy_stats.pdf>

Jan Hovden et al., " *A need for new theories, models and approaches to occupational accident prevention?*" Safety Science 48, no 8 (2010),

Karl Marx, *Capital: Volume 1: A Critique of Political Economy* (Middlesex: Penguin Books, 1992),

Karl Polanyi, *The Great Transformation* (Boston: Beacon Press, 2001)

Timothy Mitchell, "*Carbon Democracy*", Economy and Society 38, no 3(2009) p. 406

US Energy Information Administration, 2007, "*World Coal Production, Most Recent Annual Estimates, 1980-2007*" Available Online at
<<http://www.eia.gov/emeu/international/coalproduction.html>>